

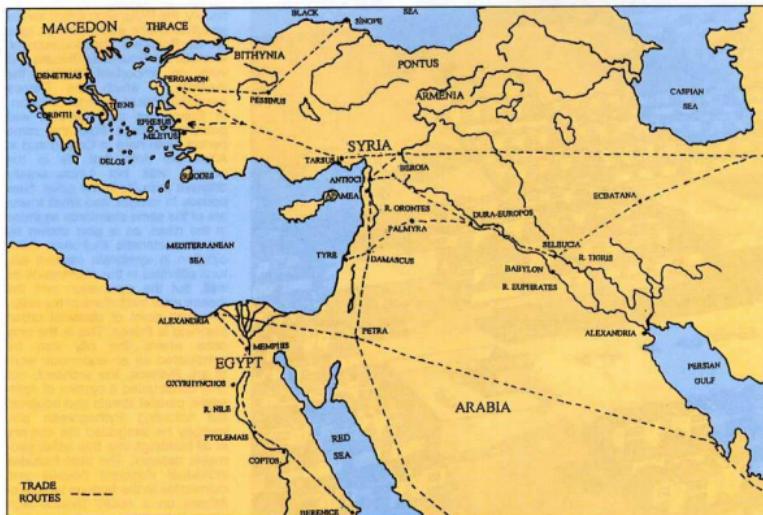
Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΗ

Prof. Dr. E. J. Owens
Πανεπιστήμιο Ουαλίας, Swansea
Τμήμα Κλασικών Σπουδών

Οι κατακτήσεις του Αλεξάνδρου και η εμφάνιση των βασιλείων των διαδόχων άλλαξαν τη μορφή τόσο του ελληνικού όσο και του αισιατικού κόσμου (εικ. 1). Οι μεταβολές των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, που προήγανται από την ήττα της Περσίας και τη δημιουργία των ελληνιστικών βασιλειών, ευνόησαν τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και του αισικού τρόπου ζωής σε όλη την πρώην Περσική αυτοκρατορία έως και το Αφγανιστάν¹, επιδρώντας επίσης βαθιά και στην ελληνική πόλη.

Ο ίδιος ο Αλεξανδρος ίδρυσε πολλές πόλεις, αλλά και οι διάδοχοί του, ακολουθώντας, ως επί το πλείστον, το παράδειγμά του, συνέχισαν την πολιτική του, ιδρύοντας νέες πόλεις και αναπλάθοντας τις ήδη υπάρχουσες². Η πολιτική αυτή είχε πολλαπλές σκοπιμότητες, όπως τη διατήρηση του ελέγχου των νεοκτιθειστών περιοχών και την εκμετάλλευση των νέων εμπορικών ευκαιριών που προέκυψαν από τις πρόσφατες μεταβολές.

Η ελληνική πόλη όμως χρησιμοποιήθηκε και ως βασικό μέσο εξελληνισμού, ως όργανο για τη διάδοση του ελληνικού τρόπου ζωής στους αισιατικούς λαούς της πρώην Περσικής αυτοκρατορίας. Πέραν τούτου, οι δυνάστες της Ελληνιστικής εποχής

1. Χάρτης του ελληνιστικού κόσμου: εμπορικοί δρόμοι.

αντιλήφθηκαν ότι η πόλη τους παρείχε το ιδανικό μέσο για αυτοπροβολή και για την προσωπική τους ανέλξη³. Μέσα από ένα επεκτατικό πρόγραμμα αστικής οικοδόμησης και κατασκευής έργων, οι βασιλείς της Ελληνιστικής περιόδου πρόβαλλαν το μεγαλείο της ισχύος τους και τη δύξα της βασιλείας τους. Οι νεόδμητες πόλεις έπαιρναν συχνά το όνομα του ιδρυτή τους ή κάποιου άμεσου συγγενή του και αναλαμβάνονταν η οικοδόμηση μεγαλοπρεπών κτηρίων.

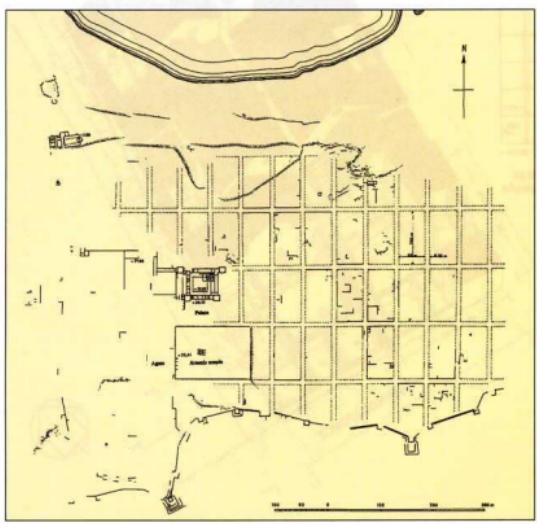
Η κυριαρχία των Μακεδόνων βασιλέων είχε μεγάλη επίδραση στις πόλεις του ελληνιστικού κόσμου. Η δεσποτίουσα στρατιωτική και πολιτική ισχύς των δυναστών έπρεπε να εναρμονιστεί με τις εδραιωμένες παραδόσεις της ανεξαρτησίας και της αυτονομίας, που ήταν συνώνυμες με την ελληνική πόλη πριν από τη νίκη του Φιλίππου του Β' στη Χαιρώνεια της Βοιωτίας το 338 π.Χ. Η νέα πολιτική πραγματικότητα της εποχής σήμαινε ότι, αν και οι αντίπαλοι βασιλείς υπόσχονταν ελευθερία και υιοθετούσαν το δημοκρατικό ιδεώδες, οι ελληνικές πόλεις έχασαν την πλήρη πολιτική ανεξαρτησία τους και την απόλυτη ελευθερία δράση⁴. Επιπλέον, λίγες μόνο πόλεις εξαιρούνταν από τις οικονομικές υποχρεώσεις και τις εισφορές που επέβαλλαν οι βασιλείς. Όμως οι πόλεις ωφελήθηκαν με άλλους τρόπους. Πολλές, από τα δύορα και τις χρονιές των βασιλέων, και άλλες, από τις νέες οικονομικές και εμπορικές ευκαιρίες που πρόσφερε ο ελληνιστικός κόσμος,

Οι νέες αυτές συνθήκες επηρέασαν πολλαπλά την ελληνική πόλη. Οι υπάρχουσες πόλεις ανακαινίσθηκαν και καλλωπισθήκαν, ενώ ιδρυθηκαν και νέες. Στην Ελλάδα και τις ακτές της Μικράς Ασίας οι ελληνικές πόλεις είχαν μακρά ιστορία. Εν τούτοις, ακόμη και σε περιοχές όπου προϋπήρχε ελληνική αστική ζωή δεν έλειπαν οι ευκαριές για την ίδρυση νέων πόλεων. Συνήθως αυτές δημιουργούνταν από τη συνένωση γειτονικών οικισμών, που μετατρέπονταν έτσι σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα. Όταν, το 316 π.Χ., ο βασιλιάς Κάσσανδρος ίδρυσε τη Θεσσαλονίκη, δίνοντάς της το όνομα της συζύγου του, αδελφής του Αλεξάνδρου, συνένωσε εικοσι έξι κοινότητες. Η στρατηγική και η οικονομική σημασία της Θεσσαλονίκης αποδεικνύονταν από το γεγονός ότι παραμένει μια ψωταντα σύγχρονη πολύτεια, που καλύπτει μεγάλο μέρος της αρχαίας πόλης. Αντίθετα, η Δημητριάς, που είναι πλέον εγκαταλειμμένη, μας δίνει την ευκαρία να καταλαδύσουμε τη διαδικασίες που άθιγαν τους Μακεδόνες, βασιλείς να δημιουργήσουν νέες πόλεις, σε χώρους όπου προϋπήρχε αστική ζωή, και την επιρροή που αυτές είχαν πάνω στη γειτονική περιοχή, από την οποία αντλούσαν τον πληθυσμό τους⁵.

Ο Δημητριός ο Πολιορκητής ανακτήθηκε βασιλιάς της Μακεδονίας το 394 π.Χ., και τον επόμενο χρόνο ίδρυσε τη Δημητριάδα στον Παγασητικό κόλπο, στη Μαγνησία της Θεσσαλίας, για να γιορτάσει την επέτειο της ενθρόνισής του και να δημιουργήσει μια έδρα για τον εαυτό του (εικ. 2). Η νέα πόλη κτίστηκε δίπλα στον υπάρχοντα οικισμό των Παγασών και κατοικήθηκε από ένα κράμα τουλαχίστον δώδεκα από τις υπάρχουσες τοπικές κοινότητες⁶. Η πόλη όμως δεν ίδρυθηκε μόνο για να ικανοποιήσει τις εγωιστικές τάσεις του Δημητρίου, ο οποίος της

έδωσε το όνομά του. Η δημιουργία της βασιζόταν σε σημαντικούς στρατηγικούς και οικονομικούς παράγοντες. Η Δημητριάς δέσποζε στα όρη του Πηλίου και της Όσσας και στα στρατηγικά περάσματα προς την κεντρική Ελλάδα μεσων των Τεμπών. Ο γεωγράφος της Ρωμαικής περιόδου Στράβων αναφέρει ότι, ανάμεσα στις πολλές οικισμένες πόλεις μέσω των οποίων οι

2. Δημητριός (Στράβων, 9, 5, 15 (436)).

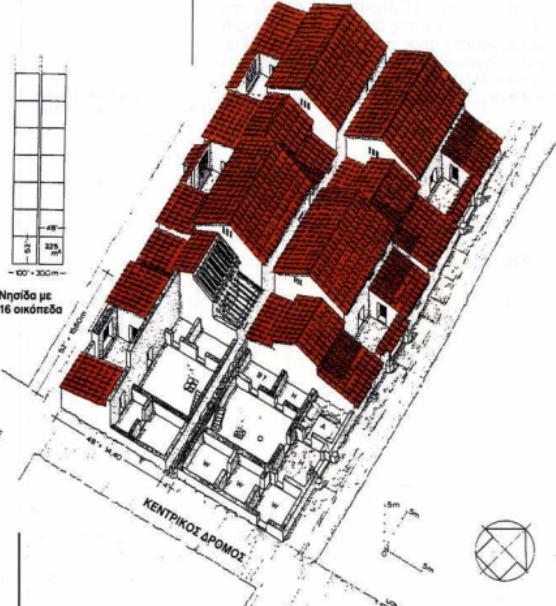

βασιλείς της Μακεδονίας κυριαρχούσαν επί των ελληνικών πόλεων-κρατών, η Δημητρίας ονομάζοταν «συνδέοντας κρίκος»⁷. Η θέση της Δημητρίαδος στον Παγασητικό κόλπο, με την επιπλέον πρόσβαση στο Αιγαίο, είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί και ως σημαντική ναυτική βάση και εμπορικό κέντρο, το οποίο παρήγε, μεταξύ άλλων, και την πορφύρα.

Η ταχύτερη και προσφόρτερη μέθοδος για τη δημιουργία νέων πόλεων ήταν η χρήση ενός συ-
στηματικού πποδόσεων σχεδίου. Οι πποδόσεις,
πολιτικός θεωρητικός και πολεοδόμους του δου-
αί, είχε τελειοποιήσει και καταστήσει μνημεια-
κή την τέχνη της ορθογωνικής πολεοδόμησης. Σε
αντίθεση άμας με τα επιπλέυματα του Ιππο-
δάμου, η ελληνική πποδόσεια πολεοδόμησα-
ρείμενε ουσιαστικά λειτουργική. Οι νεοδημητες
πόλεις σχεδιάζονταν ως σειρές από επαναλαμβα-
νόμενα οικοδομικά τετράγωνα, που ονομάζονται
νησίδες (*islands*). Οι διαστάσεις της κάθε νησί-
δας ανάγονται στην απλή αριθμητική αναλογία 2
προς 1, καὶ διὰ τα κτήμα προσαρμόζονται στο
μεγέθος της πηδαίας ή των πολλαπλασιών της. Η
Δημητριάς ακολουθεῖ αυτό το σχέδιο. Τα ισχυρά
τείχη της πόλης, με περίμετρο 7 χιλιομέτρων πε-
ρίπου, περικλείουν τόσο το βραχώδες ακρωτήριο
των Πεικακίων, που προβάλλει στον Παγασητικό
κόλπο, όσο και έναν χαμηλό λόφο στα μεσόγεια, που
χρησιμεύει ως ακρόπολη. Ο χώρος μέσα από
τα τείχη διαιρείται από μια σειρά παραλληλών

κάθετων δρόμων σε νησίδες με όμοιες αναλογίες 2 προς 1. Αν και γνωρίζουμε ελάχιστα για την εσωτερική διαρρύθμιση των νησίδων της Δημητριάδος, η Κασσώπη, στα βρότευα του κόλπου της Άρτας στη δυτική Ελλάδα, που ιδρύθηκε μια γενιά νωρίτερα, μας δινει μια εικόνα της διαρρύθμισης των νησίδων κατοικίας⁹ (εικ. 3). Κάθε νησίδα ήταν χωρισμένη κατά μήκος σε δύο ομοιομορφες σειρές κατοικιών ίσου εμβαδού. Μια τόσο απλή μαθηματική αντιμετώπιση της πολεοδομίας επέτρεψε την ταχεία εγκατάσταση του εισέροντος πληθυσμού. Συγχρόνως, η ομοιομορφίη της εσωτερικής διαρρύθμισης των οικοδομημάτων και των κατοικιών στις νησίδες, που θυμίζει στρατώνα, πρόβαλε την ενονάτη της ισότητας, την οποία μπορούσα να επιβάλλουν οι βασιλείς στους νέους κατοίκους αυτών των πόλεων. Αμέσως μετά την ίδρυση της Δημητριάδος ακολούθησε η ανέγερση σπαντικών διμόσιων κτηρίων: ενός θεάτρου, μιας μεγάλης αγοράς με το ναό της Αρτέμιδας Ιολκίας και, καθώς η Δημητριάδα ήταν έδανθρου των βασιλιά, ενός ανακτόρου. Παρά το γεγονός ότι οι βασιλείς της Ελληνιστικής περιόδου υποστήριζαν τους δημοκρατικούς θεομορφους στις πόλεις, η πολιτική πραγματικότητα ήταν συχνά διαφορετική. Αυτό φαίνεται καθαρά στη Δημητριάδα, όπου η γειτνίαση του ανακτόρου του Δημητρίου με την αγορά, που ήταν καπύτε το κτισμένο σύμβολο της πολιτικής ανεξαρτησίας, χαρακτηρίζει τη νέα πολιτική σύρροχη που υπήρχε ανάμεσα στους βασιλείς της Ελληνιστικής περιόδου και τις πόλεις.

Η θέση της Δημητριάδος, το σχέδιό της και η παρουσία των δημόσιων κτιρίων χαρακτηρίζουν τη σπουδαιότητα της δημιουργίας αυτών των νέων πόλεων και την επίδρασή τους στη γειτονική περιοχή.¹ Εχοντας πάρει το όνομα του ιδρυτή της, εκτελεστήπε τηλίκων τα στρατηγικά και εμπορικά πλεονεκτήματα της θέσης της. Το πολεοδομικό της σχέδιο και η εσωτερική της διαρρύθμιση είναι προσαρμοσμένη στη νέα πολιτική πραγματικότητα, που ορίζει τις σχέσεις ανάμεσα στην πόλη-κάρπατο και στην κεντρική εξουσία του βασιλιά, ο οποίος μπορούσε να οργανώσει και να κατεύθυνε την ανάπτυξή της. Η Δημητριάδας εισήγαγε και έναν νέο και υψηλότερο βαθμό αστικοποίησης στην περιοχή. Η πόλη έγινε το κύριο αστικό κέντρο της περιοχής, και οισες κοινότητες συνέχισαν να κατοικούνται μετά τη συνοικίση υποβαθμίστηκαν σε εξαρτήμενες κωμοπόλεις και κωχαρίδια (κώμαι). Επιπλέον, η κυριαρχία της συνεχίστηκε επί μακρών και μετά την κατάρρευση της μακεδονικής γηγενείας. Ο Στράβων αναφέρει ότι, αν και η δύναμη της είχε μιωθεί πολὺ στις μέρες του, η πόλη έξακολουθούσε να είναι το ομαντικότερο αστικό κέντρο της περιοχής και να κυριαρχεί πάνω στους γειτονικούς οικισμούς¹⁰. Οι Σελεύκιδες βασιλείς της Συρίας υπέρειχαν πραγματικότατο στην ιδρυση πόλεων, ανεγέρτισαν συνοικιακά πάνω από εξήγητα στην περιοχή μεταξύ της δυτικής Τουρκίας και του Ιράν. Μερικές δεν ήταν πάρα ήδη υπάρχοντες οικισμοί, που πήραν το όνομα τους ιδρυτή τους καθώς και νέα νομοθεσία σύμφωνη με τα ελληνικά πρότυπα. Πολλοί φορές οώμας ιδρύθηκαν απ' αρχής και εισήγαγαν την ελληνική αστική ζωή στην περιοχή της Ανατολής, όπου σχεδόν δεν υπήργαν πόλεις¹¹. Η πολιτοποίηση των πόλεων

3. Οικοδομικό τετράγωνο, Κοσσώπη (W. Hoepfner und E.-L. Schwandner, *Haus und Polis im klassischen Griechenland*, 1986, κεφ. 3).
 Α-Ανδρύς
 Η-Αίθριο
 Ν-Βοηθητικός χώρος
 Β-λουτρό
 Ο- Χώρος κατοικησης
 Ζ-Χώρος συναλλαγών

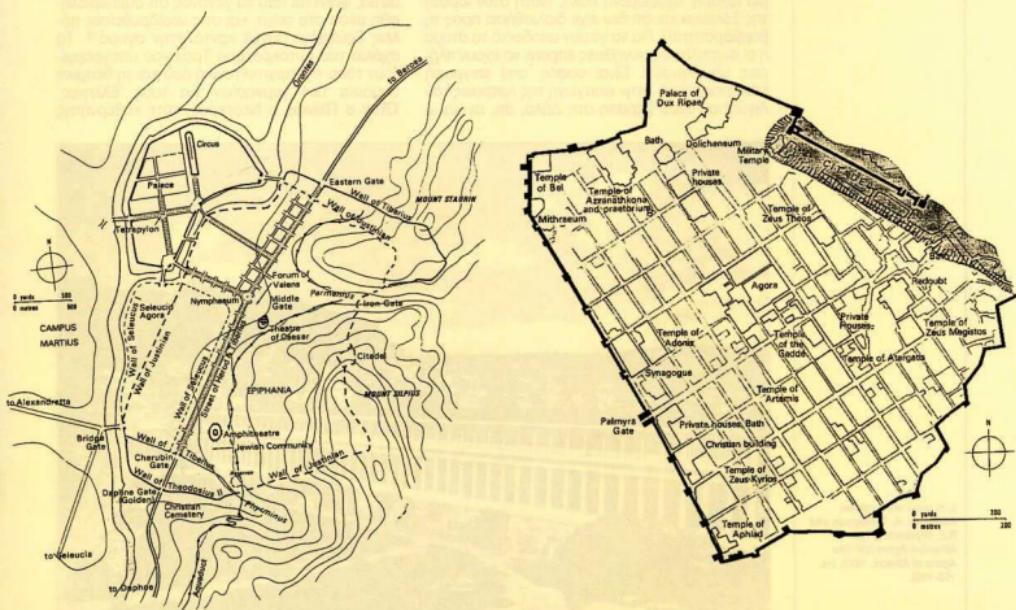
ων ήταν να διατηρήσουν την πολιτική και στρατιωτική κυριαρχία των Σελευκιδών και την πολιτισμική γηγενιότητα των Ελλήνων επί των κατοίκων της περιοχής. Αν και οι πόλεις της Συρίας των Σελευκιδών διέφευγαν σε μέγεθος και σπουδαιότητα, ακολουθούσαν συνήθως ένα στερεότυπο σχέδιο. Οι περισσότερες διέβεθαν μια ανεξάρτητη οχυρωμένη ακρόπολη, που βρισκόταν στην άκρη της πόλης και δεσπόζει σ' αυτήν. Εκεί κατοικούσε συνήθως ο αντιπρόσωπος του βασιλιά, που ασκούσε την εξουσία του τελευταίου σε τοπικό επίπεδο και διοικούσε τη φρουρά. Η φαινομενική αποστολή της φρουράς ήταν να προστατεύει την πόλη είτε από τοπικές ταραχές είτε από επιβούλευσεις άλλων βασιλέων. Η παρουσία άνως της φρουράς θα πρέπει ακόμα να υπενθύμιζε στους Έλληνες κατοίκους ότι η ανεξαρτησία τους είχε υπονομεύθη. Ωπώς και στη Δημητριάδα, τα πολεοδομικά σχέδια ακολούθουσαν ένα στερεότυπο μοντέλο. Συγχρ. ένας περιορισμένος αριθμός κυρίων παραλλήλων δρόμων ακολουθούσε μία κατεύθυνση, και αυτές οι κύριες αρτηρίες τέμνονταν από πολλούς καθέτος δρόμους, δημιουργώντας έτσι ομοιόμορφα οικοδομικά τετράγωνα.

Οι περισσότερες νέες πόλεις των Σελευκιδών ήταν προσαρμοσμένες σ' αυτό το πρότυπο, που χαρακτήριζε την Αντιόχεια επί του Ορόντη (εικ. 4). Η τοποθεσία της, που την διάλεξε ο Σέλευκος ο Α' για πρωτεύουσά του το 300 π.Χ., σημ-

οπία έδωσε το όνομα του γιου του Αντίοχου, βρισκόταν δεκαπέντε μίλια από την ακτή, στην πεδιάδα μεταξύ του όρους Σλιπίου και του ποταμού Ορόντη¹². Τουλάχιστον πέντε κύριες αρτηρίες διέσχιζαν από τα βορειοανατολικά προς τα νοτιοδυτικά το χώρο. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο ο κεντρικός δρόμος διαπλατύνθηκε και έγινε μεγαλοπρεπέστερος με την προσθήκη κινούσιοιχων. Πάνω από είκοσι κάθετοι δρόμοι έτεμναν τις αρτηρίες αυτές. Οι διαστάσεις των οικοδομικών τετραγώνων που δημιουργήθηκαν ήταν 112 x 58 μ., δηλαδή αντιστοιχουσαν στην αναλογία 2 προς 1, που υιοθετήθηκε σε πολλές νέες πόλεις. Ο Σέλευκος ο Α' στρατολόγησε ώς και 5.300 αποίκους για να επανδρώσουν τη νέα του πόλη. Αυτοί αποτελούνταν από Αθηναίους, Μακεδόνες, απόμαχους στρατιώτες του, Κρητικούς, Κύπριους και Αργίτες, καθώς και από Έλληνες εγκαταστημένους εκεί και αποίκους από την Αντιοχία¹³. Η πολύμορφη καταγωγή των αποίκων της Αντιόχειας επιβεβαιώνει την ανάγκη εφαρμογής απλουστευμένου πολεοδομικού σχεδίου, στρατιωτικού τύπου. Με τέτοιες ρυθμίσεις διευκολύνόταν η εγκατάσταση μεγάλου αριθμού αποίκων, και συγχρόνως τονίζοταν η ιστορία των νέων κατοίκων αδιακρίτως καταγωγής τους. Μεταξύ των κατοίκων της πόλης υπήρχε και μια ομάδα γηγενών Σύρων, οι οποίοι έμεναν σε χωριστή από τους Έλληνες γειτονιά και δεν είχαν τα ίδια πολιτικά δικαιώματα.

4. Αντιόχεια επί του Ορόντη
(G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, σσ. 67-86).

5. Δούρα-Εύρυμος (M. Rostovtzeff, *Dura-Europos and its Art*, 1938, κεφ. 2).

Η άνθηση και η ανάπτυξη της πόλης ξεκίνησε από την ίδρυσή της. Ανακυρβόλα εξελίχθηκε στη δεύτερη σημαντικότερη πόλη του ελληνιστικού κόσμου μετά την Αλεξανδρεία, και στους ρωμαϊκούς χρόνους σε μία από τις τέσσερις απουσιαστέρες πόλεις της αυτοκρατορίας. Η επιτυχία της Αντιόχειας οφελεται, εν μέρει, στο γεγονός ότι αποτελούσε το τέρμα ενός από τους δρόμους διαμετακομιστικού εμπορίου, από τους οποίους περνούσαν τα εμπορεύματα, στοιχεώδη και πολύτελη, της Ανατολής. Όμως η πόλη έγινε γνωστή και χάρη στην ανερχόμενη φήμη του ιερού του Απόλλωνα. Ο ναός βρισκόταν σε ένα όμορφο άλσος, στο πρόσαστο της Δάφνης, και απέκτησε τη φήμη "τόπου απολαύσεων" χάρη στις επιάρες του.

Παρά την ύπαρξη αυτοχθόνων πυληθυσμάων, πολλές από τις πόλεις αυτές προσπάθησαν να διατηρήσουν την αποκλειστικότητά τους, ως θυλακες ελληνικού πολιτισμού μέσα σε σενάνιον βάρβαρο κόσμο. Ο θεσμός τους, η μορφή της εξουσίας και οι πίττοι των αιώνιαποτούχων ήταν βασισμένοι στα παραδοσιακά ελληνικά πρότυπα, και οι πόλεις διατηρούσαν την ελληνική τους ταυτότητα, αποκλείοντας συχνά κάθε τοπική επιφύρωση. Έτσι, για παράδειγμα, στη Σελεύκεια επί του Ευλαίου, τρεις αιώνες μετά την ίδρυσή της, όλα τα καταγραμμένα ονόματα των πολιτών και τα πατρώνυμά τους είναι αποκλειστικά ελληνικά¹⁴, ενώ ο Τάκιτος, ο μεγάλος ιστορικός της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου, παραπτούσε ότι η Σελεύκεια επί του Τίγρη παρέμενε ακόμη και το 36 μ.Χ. μια ισχυρή, οχυρωμένη πόλη, πιστή στον ιδρυτή της Σέλευκο και ότι δεν είχε διαλογίσει προς τη βαρβαρότητα¹⁵. Για να γίνουν αποδεκτά τα άτομα ή οι ανατολιτικές συνήθειες έπρεπε να έχουν πλήρως εξελιγμένει. Είναι σαφές, από επιγραφή που αναφέρεται στην εισαγωγή της λατρείας του Αιγύπτιου θεού Σέραπη στη Δήλο, ότι, αν και ο

ιδρυτής της Ισχυριζόταν ότι ήταν Αιγύπτιος, τόσο ο ίδιος όσο και όλη του η οικογένεια, από τους οποίους προέρχονταν όλοι οι ερείς, είχαν ελληνικά ονόματα: ακόμη και η μωρή της ήδιας της λατρείας είχε εξελληνισθεί πλήρως¹⁶.

Από τα σπουδαιότερα αστικά κτίσματα, που συνέβαλαν στη διατήρηση της ανωτέρωτας και της αποκλειστικότητας του ελληνικού έναντι του εγχώριου πολιτισμού, υπήρξε το γυμνάσιο.

Το γυμνάσιο ήταν ένα εκπαίδευτικό ίδρυμα που σκόπευε στη φυσική και πνευματική διάπλαση των μελών του, αλλά και μια κοινωνική λέσχη, τα μέλη της οποίας ανήκαν, συνήθως, στην νεολαία της άρχοντας ταξεώς. Η ιδιότητα του μέλους ήταν αυστηρά περιορισμένη και ορισμένες ομάδες και άτομα, όπως οι στάλαροι, οι απελεύθεροι, οισαίοι ασκούσαν κατώτερα επαγγέλματα και οι ένοι, δεν γίνονταν δεκτοί. Έτσι, για να γίνει δεκτός κάποιος τυπός έπρεπε όχι μόνο να έχει πλήρως ωισθείται τον ελληνικό τρόπο ζωής, αλλά και, όπως απαγούσε στην ελληνική παράδοση, να αθελείται γυμνός, πράγμα που δεν θα ανέχονταν πολλοί Ανατολίτες.

Το γυμνάσιο, που αρχικά ήταν ένας υπαίθριος χώρος αθλητής, εγκύμνασης και χαλάρωσης, άρχισε, από τον 4ο αι. π.Χ., να καλλωπίζεται αρχιτεκτονικά. Περιλήφθαν ένα κεντρικό αιθρίο άθλησης με περιστόλιο, που περιβάλλοταν από αίθουσες, θέατρο για διδασκαλία, ενίστη βιβλιοθήκη, κρήνες, ναύσις και άλλες ειδικές εκπαίδευτικές εγκαταστάσεις¹⁷. Η αυξανόμενη σημασία του γυμνασίου, που αρχικά βρισκόταν στα πρόστια, φαινεται από το γεγονός ότι συμπειρελήφθη μέσα στα τείχη, και στις νεοιδρυμένες πόλεις βρίσκεται συχνά κοντά στην αγορά¹⁸. Τα σχόλια του αυτοκράτορα Τραϊανού πυογραμμίζουν τόσο την αρχιτεκτονική όσο και τη θεσμική σημασία των γυμνασίων για τους "Ελλήνες". Όταν ο Πλίνιος ο Νεότερος, τότε κυβερνήτης

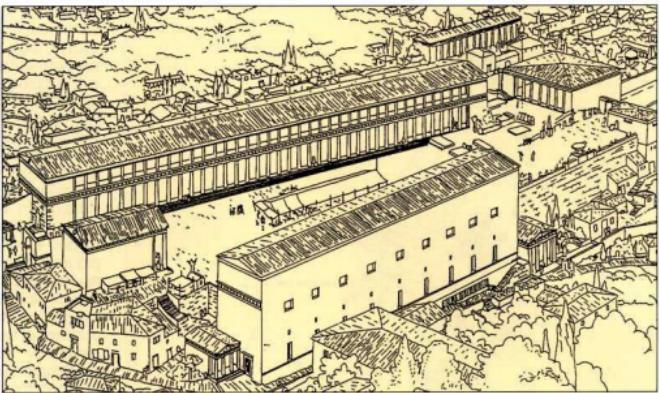

6. Η στού του Αττάλου,
Αθήνα (H. A. Thompson and
R.E. Wycherley, *The
Athenian Agora XIV: The
Agora of Athens, 1972, σσ.
103-108).*

της επαρχίας Πόντου-Βιθυνίας, μεταβίσσεις στον αυτοκράτορα το αίτημα των κατοίκων της Νικαίας για τους επιτρέπει να χτίσουν ένα γυμνάσιο για να αντικαταστήσουν εκείνον που είχε κατε. Ο Τραίανός παρατήρησε ότι αυτοί οι "Γραικούλοι" αγαπούν τα γυμνάσιά τους, και δεσχθήκε το αίτημά τους, υπό τον όρον που τίτανα να καλύπτει τις ανάγκες αλλά όχι και τις φιλοδοξίες τους¹⁹.

Παρά το γεγονός ότι κυριαρχούσε το ελληνικό πολιτισμός και οι ελληνικοί πλήθυσμοι των πόλεων προέβαλλαν την ιδιαιτερότητά τους, όσο προχωρούσε η ελληνιστική περίοδος τόσο αύξανε και η προσέμειξη των εγχώριων καλλιτεχνικών και αρχιτεκτονικών παραδόσεων με τη συνηθισμένη ελληνική πρακτική. Βρίσκουμε, μέσα στην πόλη, αντιρρωπευτικά ανατολικά κτήρια, ιδιάιτερα ναούς αφειρμένους στις τοπικές θεότητες. Τα ελληνικά κτήρια αποκτούν ανατολική στοιχεία. Για παράδειγμα, ελληνικά κτήρια οικοδομούνται πάνω σε ψηλούς βάθρους, κατά την ανατολική συνθήση. Άλλα κτίσματα διακοσμούνται με τοπικά αρχιτεκτονικά στοιχεία και αναμεγγύνονται εξωγενείς με ενδογενείς ρυθμούς. Σε μερικές περιπτώσεις, η προσμέτη, ή τουλάχιστον η συμβίση, του ελληνικού και του ασιατικού πολιτισμού προχώρησαν περισσότερο²⁰.

Η πόλη Δούρα-Εύρωπος [τά Δούρα, ή Εύρωπος] ιδρύθηκε για να χρησιμεύσει ως ελληνικό προκέχωρμένη φυλακή στον Ευφράτη ποταμού²¹. Δημιουργήθηκε γύρω στο 300 π.Χ. από τον Σέλευκο του Α' και κατοικήθηκε από Μακεδονές απόικους. Ο αρχικός της σκοπός ήταν να προστατεύει τα ανατολικά σύνορα της Σελευκιδείας αυτοκρατορίας και τον μακρύ εμπορικό δρόμο που οδηγούσε από τον Ευφράτη μέσω της νότιας άκρης της Εύφορης Ημισελήνου διά της Παλμύρας στη Δαμασκό, και από εκεί στις μεγάλες "αποθήκες" της Ανατολής. Η θέση της στην κορυφή απόκρημνου οροπεδίου που δέσποζε του Ευφράτη είχε επιλεγεί για καθαρά στρατιωτικούς λόγους και για τις αμυντικές της δυνατότητες, ενώ η στρατιωτική ομοιομορφία της εσωτερικής

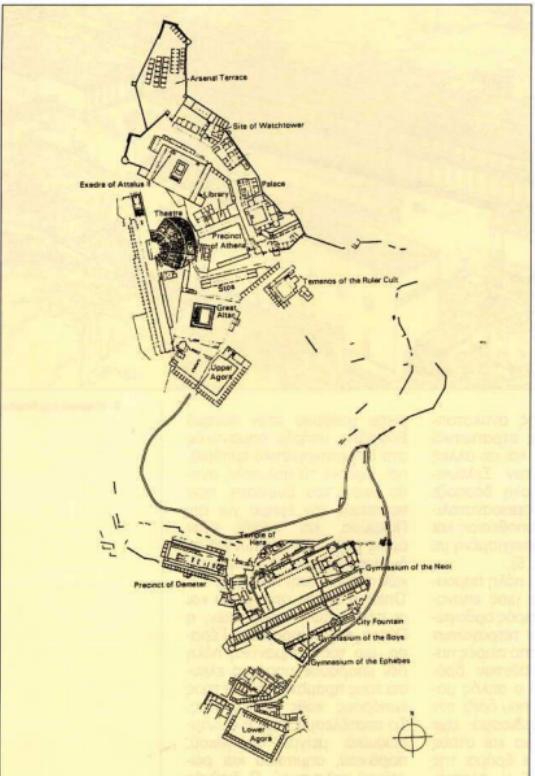
7. Η αγορά της Άσσου.

πηγ διαρρύθμισης αντικατοπτρίζει τον κυρίως στρατιωτικό της ρόλο. Όπως και σε άλλες εγκαταστάσεις, των Σελευκίδων, μια ακρόπολη δέσποιζε της πόλης στη βορειοανατολική πλευρά της τοποθεσίας και η πάλη ήταν περιτειχισμένη με ιχυρώ τείχη (εικ. 5).

Μέσα στα τείχη η πόλη παρουσίαζε την εικόνα μιας επαναλαμβανόμενης σειράς ορθογώνιων οικοδομών της τεράγωνων που χωρίζονται από σειρές παράληγων και κάθετων δρόμων.

Ομως εδώ, ο απλός μαθηματικός τύπος που ορίζει τον πολεοδομικό σχεδιασμό είχε εφαρμοστεί ακόμα και στους δρόμους. Όλοι οι δρόμοι της πόλης είχαν 6,35 μ. πλάτος, εκτός από την κεντρική αρτηρία, που είχε το διπλάσιο, και από τον τέταρτο και δύο διάστημα, στην οποία οι δρόμοι συναντήθηκαν στην κέντρη της πόλης, δηλαδή στην κεντρική οδό, που αρχικά κάλυπτε οκτώ νησίδες, είχε διαπρητεί για την αγορά. Αν και η Δούρα-Εύρωπος μπορεί να αναγνωρίστει ως ελληνική πόλη, δεν διατήρησε την ελληνική της αποκλειστικότητα. Η εξηγηση βρίσκεται, εν μέρει, στο γεγονός ότι την κατέλαβαν οι Πάρθιοι το 114 π.Χ. και αργότερα έγινε ρωμαϊκή αποικία. Οπως δήλωσε, η εμπορική σημασία της πόλης είναι κρίσιμης παράγων για να κατανοήσουμε την κοινωνοπολιτική ανάπτυξή της. Ο ρόλος της πόλης Δούρα-Εύρωπος, ως κύριου εμπο-

ρικού σταθμού στον ποταμό Ευφράτη, υπήρξε σημαντικός στο διαμετακομιστικό εμπόριο, που έφερνε τα πολυτελή αγάθα μέσου του Ευφράτη, πριν περάσουν την έρημο για την Παλμύρα, και έπαιξε έναν όμοιο ρόλο εξυπηρετώντας τη διακίνηση των ελληνορωμαϊκών αγαθών στην Ανατολή. Όπως η Δήλος στο Αιγαίο και οι πόλεις των καραβανιών, η Νέπτη, η Παλμύρα και η Γέρασα, μια τόσο σημαντική πόλη δεν μπορούσε παρά να ελκύσει τους πραματευτές και τους εμπόρους κάθε εθνικότητας. Το αποτέλεσμα ήταν ένα εντυπωσιακό, μείγμα ελληνικού, παρθενού, σηματικού και ρωμαϊκού πολιτισμού. Ο διεθνής χαρακτήρας των κατοίκων της πόλης αντικατοπτρίζεται στους ναούς, στα δημόσια κτήρια, στις ζωγραφικές απεικονίσεις και τις επιγραφές που βρέθηκαν εκεί. Υπήρχαν ναοί που ήταν αφειρμένοι σε ελληνικές, παρθικές, συριακές και σε ύστερες ρωμαϊκές θεότητες. Η εβραϊκή κοινότητα είχε οικοδομήσει μια συναγωγή, και τελικά έκαναν την εμφανισή τους και χριστιανικά κτίσματα. Η αρχική ελληνική αγορά δεν απόκτησε ποτέ το μέγεθος που είχε προβλεφθεί, και μετατράπηκε σταδιακά σε ανατολικό παζάρι, με την προσθήκη μαγαζών και παραπηγμάτων, ενώ ένα μεγάλο καραβανοερά βρισκόταν σε στρατηγική θέση, στην κεντρική οδό κοντά στην αγορά. Ένα τέτοιο κτήριο, που πρόσφερε κατάλυμα

8. Πέργαμος (E. V. Hansen,
The Attalids of Pergamon,
1971, κεφ. 7).

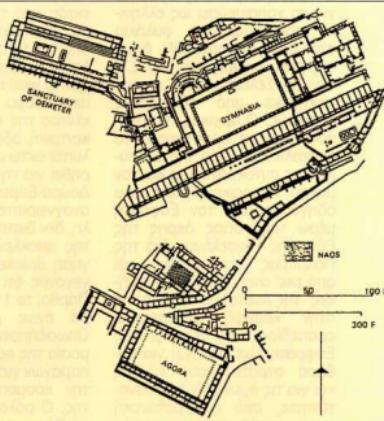
στους περιστηκούς εμπόρους, φανερώνει την εμπορική σημασία της πόλης.

Συγχρόνως με την ανάπτυξη των νέων πόλεων στην πρώτη αυτοκρατορία του Αλεξανδρού, οι ήδη υπάρχουσες πολίτες μεταβάλλονταν ριζικά, χάρη στις βασικές ευεργειές και στα αισθήματα αστικής υπερφράνσιας και τοπικού πατριωτισμού της άρχουσας τάξης, που θεωρούσε την πόλη ως τον ιδιαίτερο μηχανισμό για δημόσια επίδειξη της γενναιοδωρίας της. Χτίζονταν θέατρα για την παρουσίαση θεαμάτων, νέες εμπορικές αγορές, που δείχνουν ότι οι εμπορικές ευκαιρίες της εποχής δεν περιορίζονταν μόνο σε καποίες πόλεις στρατηγικής σημασίας, και πάντοι κατασκευάζονταν στοιχείς ποικίλων χρήσεων. Η δημιουργία μεγαλοπρεπών δημόσιων κτηρίων συμπληρώνονταν από σειρά παροχών και υπηρεσιών. Τη δωρεάν διανομή σταριού, χρημάτων και λαδιού ακολουθούσαν οι δωρεές, και τα κλροδοτήματα για την παροχή ιατρικής πειθαλψής, παιδείας, αγώνων, διασκεδάσεων και καλλιτεχνικών και πολιτιστικών ενασχολήσεων²². Τέτοιες επιδείξεις μεγαλοφροσύνης συνέβαλαν ουσια-

στικά στην καταξίωση της ελληνιστικής πόλης και μεταμόρφωσαν τον αιστικό τρόπο ζωής. Δυστυχώς όλες οι πόλεις δεν απολάμβαναν τα ίδια ευεργετήματα. Για κάποιες, όπως η Αθηνά, λόγω της ιστορίας και της φήμης της, ήταν εύκολο να προσελκύουν δωρεές, όπως η επιβλητική στοά του Αππάλου, την οποία ανήγειρε ο βασιλιάς της Περγάμου στην ανατολική πλευρά της Αγοράς των Αθηναίων²³ (εικ. 6). Κάποιες άλλες δεν διέθεταν τους πόρους ώστε κατάφεραν να προσελκύουν δωρεές, όπως η Πανοπαία στη Φωκίδα, η οποία σύμφωνα με τον Έλληνα περιηγητή Παυσανία, δεν διέθετε κανένα από τα χαρακτηριστικά αστικά δημόσια κτήρια και καμια από τις παροχές ή τις υπηρεσίες που παρέχαν πλούσιοτερες πόλεις²⁴.

Ενώ οι ποικίλες αστικές παροχές μεταμόρφωνταν τη ζωή στην πόλη, οι εκτεταμένοι εξωραϊσμοί και οι πειραματικές συνθέσεις μηνιακών κτισμάτων δημιουργούσαν μερικούς από τους πιο θεαματικούς χώρους του αρχαίου κόσμου. Η αγορά της πόλης της Άσσου είναι αντιπροσωπευτική αυτών των πειραματισμών (εικ. 7). Κατά το μήκος της περιστοιχίζεται από δύο μεγάλες στοές, εναντίον του κύριου διοικητικού κτηρίου, το βουλευτήριο, βρίσκεται στο ένα άκρο και ένας ναός στο άλλο. Λόγω της ανωφέρειας του εδάφους το όλο συγκρότημα είναι χτισμένο βαθιμότατα στην πλαγιά, έτσι ώστε να δημιουργεί ένα εντυπωσιακό οπτικό αποτέλεσμα.

Η Πέργαμος, η καλύτερα ίσως διατηρημένη πρωτεύουσα όλων των ελληνιστικών δυναστειών, αντιπροσωπεύει το απόγειο του ελληνιστικού αστικού επιπεδύματος (εικ. 8). Ιδιαίτερα υπό τον βασιλιά Ευμένη τον Β' και τους διάδοχους του, η Πέργαμος αναδείχτηκε σε μια από τις θεαματικότερες πόλεις της Μικράς Ασίας και ένα από τα σημαντικότερα κέντρα της λογοτεχνίας, της επιστήμης, της τέχνης και του πολιτισμού του αρχαίου κόσμου. Οι γιλπίτες της επηρέασαν την ανάπτυξη της ελληνιστικής γλυπτικής σε ολόκληρη τη δυτική Μ. Ασία. Χτισμένη σε μια κορυφογραμμή ανάμεσα σε

9. Το γυμναστήριο της Πέργαμου.

δυο παραπόταμους του ποταμού Κάικου, η ιδιομορφία του εδάφους της προβλήθηκε κατά θεαματικό τρόπο, με τη χρήση εκτεταμένων και περιπλοκών βαθμίδων. Ένας δρόμος, μόνο 5 μ. πλάτους, οδηγούσε από την πύλη του Εμμένη στην ακρόπολη και αποτελούσε τον βασικό σύνδεσμο ανάμεσα σε όλες τις κύριες βαθμίδες του χώρου²⁵. Στη χαμηλότερη βαθμίδα υπήρχε το μεγάλο και επιβλητικό κτίσμα της αγοράς, κατάλληλο τοποθετημένο για τις εμπορικές συναλλαγές κοντά στη μεγαλόπρεπη νότια πύλη. Ήταν ένα αίθριο περιβαλλόμενο από διπλή κιονοστοιχία και, λόγω του κατωφερικού εδάφους, είχε και ένα υπόγειο επίπεδο στη νότια και στην ανατολική του πλευρά. Στην παραπάνω βαθμίδα υπήρχε ένα γυμνασιακό συγκρότημα (εικ. 9), με το οποίο γειτούσαν ένα ημικυλικό αμφιθέατρο και άλλες αιθουσες, αγάλματα και αιφερώματα. Δίπλα υπήρχε ναός της Δήμητρας. Το θεαματι-

κότερο όμως τμήμα της πόλης ήταν η ακρόπολη, στην κορυφή του βουνού, με το θέατρο στο κεντρικό της σημείο (εικ. 10). Σπραγμένες σ' ένα ογκώδες αντιπείχισμα, το θέατρο βρισκόταν στην απόκρημνη δυτική πλευρά του χώρου, μεθεά που απλωνόταν στα εδάφη του βασιλείου. Τα κτήρια που υπήρχαν εδώ συμπεριλαμβαναν και μια άλλη αγορά, αρκετούς ναούς, το μεγάλο βωμό του Δία, στρατόπεδο, οπλοστάσιο και το βασιλικό ανάκτορο. Οπως και το σχήμα του θεάτρου, τα δημιουργία κτήρια της ακρόπολης ήταν χτισμένα αμφιθεατρικά στο πάνω μέρος του και ύψους από αυτό. Για την καλοπέραση των πολιτών της Περγάμου οι μονάρχες δε λογάριζαν έξοδα. Μετέφεραν ακόμα και νέρο στην κορυφή του γειτονικού βουνού, γνωστού ως Άγιος Γεώργιος, χρησιμοποιώντας ένα εντυπωσιακό υδραυλικό σύστημα πίεσης, και από εκεί το διοχέτευαν σε όλη την πόλη.

10. Το θέατρο της Περγάμου.

Το ενδιαφέρον και τη προσήλωση των Ατταλιδών στην παιδεία και τη μάθηση αποδεικνύεται από την υποστήριξη τους προς τους δασκάλους, τα εκπαιδευτικά ίδρυματα και τις φιλοσοφικές σχολές πολλών πόλεων. Οι ιδιοί οι βασιλείς ήταν μανιώδεις συλλέκτες βιβλίων και χειρογράφων, και ο Ευμένης, φιλόδοξόντας να κανεί την Πέργαμο κέντρο παιδείας και να οργανώσει βιβλιοθήκη αντανακοινική εκείνης της Αλεξανδρειας, ανήγειρε μια εντυπωτική βιβλιοθήκη στην άνω πόλη. Φήμιολογείται ότι περιείχε 200.000 τόμους, αν και το κτίσμα που βλέπουμε σήμερα δεν θα μπορούσε να χωρέσει πάνω από 17.000.

Η πόλη της Πέργαμου αναμφίβολα αντιπροσωπεύει το αποκορύφωμα του ελληνιστικού πολεοδομικού σχεδιασμού. Δεν πρόσφερε μόνο εξαιρετικές ανέσεις στους πολίτες της, αλλά με το σχεδιασμό και τη λαμπρότητα των σημύδων κτηρίων της είναι αντιπροσωπευτική του επιπτεύματος της ελληνικής πόλης κατά την ελληνιστική περίοδο. Αυτά τα επιπτεύματα της ελληνικής πόλης κατά την ελληνιστική περίοδο συγχρ. υποτομώνται σε σχέση με εκείνα της κλασικής περιόδου. Ενα η γενικότερη ανάμεικη της πόλης στα δευτερή ζητήματα τείνει να περιοριστεί, συνεχίζει να είναι το κέντρο μιας ζωντανής πολιτικής δραστηριότητας. Πολλές πόλεις άνθισαν οικονομικά χάρη στις νέες αυστηρότητες. Η ελληνική παιδεία, η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός πολιτισμός διδούσθικαν μεταξύ αυτής σε όλη την Ασία. Πέρα από αυτά, η πόλη καλλιέργησε μια αστική υπερηφάνεια και έναν τοπικό πατριωτισμό στους προύχοντες της, που εκφράστηκε με την επιβίωση και συνεισφοράνων υπάλληλων στην ευχάριστην πολιτιστική τους. Αυτή η μεγαλοφρούνη των πολιτών μαζί με τις διώρεξές των βασιζόνται της Ελληνιστικής εποχής δημιουργήσης μερικών από τα πιο θεαματικά αιστικά τοπία της Ευρώπης και της Ασίας και εξαιρύσιμος υψηλό επίπεδο μικρών ανέσεων και ευημερίας για τους κατοίκους των πόλεων σε όλον τον ελληνικό κόσμο.

Λεξιλόγιο

Νησίδα: όρος που χρησιμοποιείται για το οικοδομικό τετράγωνο.

Γυμνάσιο: Ψυχαγωγικό, εκπαιδευτικό και πολιτιστικό ίδρυμα, που περιλαμβάνει αίθριο άθλησης με περιστύλιο και πολλούς ειδικούς χώρους, όπως αμφιθέατρα, ναούς, τερά, και σινεμάτινα. Στοά: κτήριο πολλαπλών χρήσεων με περιστύλιο, ανοιχτό από τη μια πλευρά, που συνήθως περιλαμβάνει μαγαζιά και γραφεία.

Στηματικής

- Π.χ. η Χονγκ ου στην Τσεονιούν ήταν οικήματα πόλη, που είχαν αποτελέσει τη μητρά των Αλεξανδρειών. Ή από τον Σάκοντο Α'. Β. P. Levi, *Atlas of the Greek World* (Phaidon), Oxford, 1980, σε 190-191; P. Colledge, "Greek and non-Greek interaction in art and architecture", in A. Kuhrt and S. Shewring-White, eds, *Hellenism in the East* (Duckworth), London, 1987, σε 140-141, 144-145.
- Μόνο ο Πτολεμαίος της Αργυρού δεν έκανε μενός ή αυτοκράτορες προσπάθειες να γίνουν πόλεις. Βλ. A. H. M. Jones, *The Greek City: From Alexander to Justinian* (Oxford University Press), London, 1940, σε 18-19.
- Βλ. E. J. Owens, *The City in the Greek and Roman World* (Routledge), London, 1991, κεφ. 5.
- Η πολιτική συνάσπισης των πόλεων από τους βασιλείς συγκαταλογήθηκε σκεπτικά από σεξάρχοντα προς την προγράμματα ανέδρασης της πόλης, στην οποία οι πόλεις ήταν το μεγαλύτερο στοιχείο. Βλ. Κ. R. Williams, *The Greek City State* (Routledge), London, 1995, σε 10-15.
- Βλ. R. Shihell, ed., *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites* (Princeton University Press), Princeton, 1976, σε 267-268.
- Ο Στράβων, 9, 5, το (438), αναφέρει επτά, ενώ μια απόρρητη από το χώρο παρέβητε, άλλες πέντε. Βλ. *Sylloge Inscriptionum Graecarum*,

[βιβλίον], 1957.

7. Στράβων, 9, 4, 15 (428) τη Κόρινθος ωμητεραλμαζόντα στα "δε-αγα" τη Ελλάδας;

8. Εφαρμένα θεωρείται ο ιππόδρομος της Μάντινης ως ο εφευρέτης του αντανακοινικού σχεδίου ακρόπολης, που είναι η πρότυπη αρχιτεκτονική της πόλης της Μάντινης, σύμφωνα με την ιδεώση αυτού του σχεδίου. Βλ. J. M. C. MacReddie, "Hippodamus of Miletus", in D. G. Mitten, J. G. Pedley and J. A. Scott, eds, *Studies Presented to G. M. A. Hanfmann*, Mainz, 1971, σε 95-100. E. J. Owens, *The City*, σε 54-61.

9. Βλ. Hoecherl und F. L. Schwandner, *Haus und Polis im klassischen Griechenland* (Deutscher Kunstabverlag), München, 1996, κεφ. 3.

10. Βλ. σημειώση 5 ανωτέρω.

11. Αν και οι πόλεις είχαν κάποια σκέψη στη Σύριο, την εποχή που ο Σέλευκος Α' ήρθε στην δυναστεία των Σέλευκων, η Σύριο είχε αποτελεσθεί για πάντα από εναν άνων. Βλ. J. D. Grainger, *The Cities of Seleucus Syria* (Oxford University Press), Oxford, 1990, σε 7-15.

12. G. Downey, *A History of Athens* (Blackwell), Oxford, 1990, σε 1-22. Βλ. G. Downey, *A History of Athens in the Hellenistic Period* (Blackwell), Oxford, 1986, σε 277-279.

13. G. Downey, *A History of Athens*, σε 79-80.

14. S. Price, "The history of the hellenistic period", in J. Boardman, J. Griffin and D. Murray, eds, *A History of the Classical World* (Oxford University Press), Oxford, 1998, σ. 322.

15. Tacitus, *Anals*, VI, 42.

16. Βλ. M. Austin, *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest* (Cambridge University Press), Cambridge, 1961, σε 226-227, σημ. 131.

17. Βλ. κατατέλευτο το γεγονότο της Πέργαμου.

18. Βλ. Martin, *Archaeological Guide to Greece antiquity* (A et J. Picard), Paris, 1974 (2η έκδοση), σε 278-279.

19. Philo, *Letters*, 10, 40.

20. Ο. V. Tarn και G. T. Griffith, *Hellenistic Civilisation* (Methuen), London, 1952 (2η έκδοση), σ. 159, σημειώνεται ότι οι πόλεις κάπων πόλεων στην εικονικής εργασίας του εβραϊκούντων κάστρου είχαν μέρια γένια συνέπεια.

21. M. Rostovzev, *Dura-Europos and its Art* (Oxford University Press), Oxford, 1938, κεφ. 2. Hoecherl und Schwandner, *Haus und Polis*, κεφ. 7.

22. A. H. Hoards, *Charities and Social Aid in Greece and Rome* (Thames and Hudson), London, 1971, κεφ. 7, 8 και 9.

23. H. A. Thompson and R. E. Wycherley, *The Athenian Agora XIV: The Agora of Athens* (American School of Classical Studies), Princeton, 1979, σε 106-108.

24. Πλατωνίς, 10, 4.1.

25. E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon* (Cornell University Press), Ithaca, 1971, κεφ. 7.

The Hellenistic City

E. J. Owens

The conquests of Alexander transformed the Greek and Asiatic worlds, and the city was central to this process of transformation. The city not only remained the means whereby the Greek way of life was spread throughout the east and Greek political and cultural supremacy was maintained in the newly conquered lands, but the Hellenistic dynasts found the city an important enduring means of propaganda and self-promotion.

However, the new political, social and economic conditions resulting from the establishment of the Hellenistic kingdoms profoundly affected the Greek city. With the notable exception of the Ptolemies in Egypt, the Hellenistic kings built new cities and renovated and refurbished existing ones. The result was that urban life flourished throughout the Greek east. City builders continued to rely on grid planning to create new cities, and the barracks-like residential blocks, the strong city walls and the independently fortified acropoleis are often a reflection of the military nature of the new cities. At the same time such uniform arrangements allow the rapid settlement of a large incoming population and emphasised the essential equality of the new citizens, whatever their origins.

In both new cities and existing ones grandiose public buildings were erected for the benefit of the citizens by both the Hellenistic kings and local aristocracies. This space of new construction visually transformed the Greek city and created some of the most stunning visual urban landscapes of the ancient world. The Hellenistic city is often seen as a hiatus between the achievements of the Classical world and the new impetus to urban life, which the Romans brought. This view is untenable. The benefits given to the cities by the Hellenistic kings and the local aristocracy transformed the Greek city and offered a high level of prosperity and material comfort to many ordinary citizens.